

Bygherrerapport for arkæologisk undersøgelse
af
KRATHUSE, Kisserup sogn

ROM 2938
020608
KRATHUSE
Kogestensgruber og stolpehuller, muligt hus
Oldtid
Matr.nr. 10 af Kirke Hvalsø by, Kirke Hvalsø
Kisserup sogn
Vølborg herred
Københavns amt

ROSKILDE
MUSEUM

© ROSKILDE MUSEUM
Bo Jensen

Resumé

På foranledning af Banedanmark udgravede Roskilde Museum i 2012 en plads ved Krathuse, forud for den projekterede udvidelse af Lejre-Vipperødbanen.

Udgravningen afslørede flere spor af aktiviteter i oldtiden: kogestensgruber, rimeligvis fra bronzealder, og udaterede stolpehuller som kan udgøre et lille, treskibet hus. Disse levn kan forbindes med fund fra en ældre undersøgelse nord for baneterrænet.

På baggrund af prøvegravning mente vi, at området rummede tomten af et toskibet neolitisk hus. I udgravningen kunne husets eksistens ikke bevises. Det var i bedste fald meget dårligt bevaret, og begrænset til tre stolper. Et anlæg i nærheden blev under prøvegravning tolket som en grube, men måtte efter udgravning omtolkes som en rodvælter.

Indhold

Indledning	3
Landskabet	4
Metode og dokumentation	5
Resultater	6
Undersøgelsens perspektiver	9
Udgravningens data	9
Litteratur	9
Dataliste	10
Tidstavle	11

Indledning

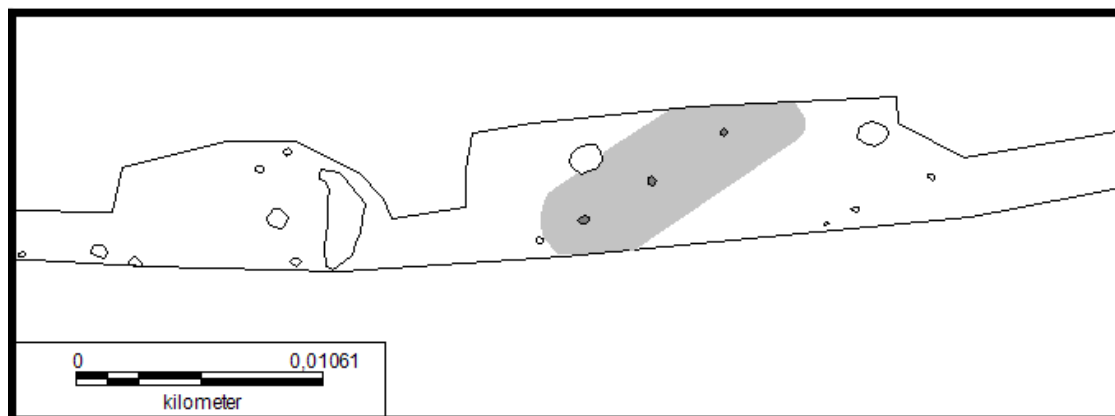
Jernbanen mellem Lejre og Vipperød skal udvides med et ekstra spor mod syd. I den forbindelse blev hele strækningen besigtiget i det tidlige forår 2011, og prøvegravet i efteråret 2012. Cirka 10 km af banen løber gennem Roskilde Museums ansvarsområde, øst for Elverdamsåen. Vest for Elverdamsåen har Holbæk Museum ansvaret.

Området er undersøgt ved flere lejligheder: i 1980erne foretog museumsinspektør Sven Åge Tornbjerg en udgravning nord for baneterrænet, hvor han påviste kogestensgruber, rimeligvis fra bronzealderen. Den nye udgravning i 2012 påviste tilsvarende anlæg syd for banen. Det er derfor en rimelig antagelse, at dette kogestensgrubefelt har strakt sig tværs over bakketoppen, og senere er blevet gennemskåret af banegrøften.

I foråret 2011 blev området rekogniseret af museumsinspektør cand. mag. Ole Kastholm og metaldetektorfører Kaare Bøgh-Jensen, Biltris. De opsamlede to genstande, en skraber og et afslag. Skraberen er lavet på et stort, groft afslag med en meget stejlt retoucheret æg (90 grader). Den kan ikke dateres præcist, men stammer snarest fra bondestenalder eller bronzealder (4000 til 500 f.v.t.). Afslaget har vindpoleret overflade og retouche, muligvis brugsretouche, langs den ene kant. Det kan ikke dateres med nogen præcision. Senere undersøgelser har bekræftet, at der er aktiviteter fra bondestenalder og bronzealder i området.

I perioden 10-11-2011 til 11-11-2011 prøvegravede Roskilde Museum arealet. Museumsinspektør arkæolog ph.d. Søren A. Sørensen og undertegnede udførte undersøgelsen. Denne undersøgelse er beskrevet mere udførligt i en tidligere rapport (Prøvegravningsrapport ROM 2815). Det vigtigste resultat af prøvegravningen på dette område var en koncentration af stolpehuller (i prøvegravningens grøft 50), dengang tolket som et toskibet hus fra bondestenalderen. Tæt på dette fandt vi en ildslagningssten, slået på en flække, og karakteristisk for bondestenalderen (fra A19 i den endelige udgravning; ildslagningsstenen er ikke hjemtaget). Huset ligger på en østvendt skråning. Vi vurderede, at dette er et vigtigt fortidsminde, som krævede nødudgravning, inden konstruktionsarbejdet kan udføres. Disse anlæg måtte omvurderes efter udgravning.

Efter prøvegravningen blev dette område tildækket, og under udgravningen atter afdækket. Nødudgravningen begyndte mandag den 05-03-2012 og afsluttedes tirsdag 13-03-2012.

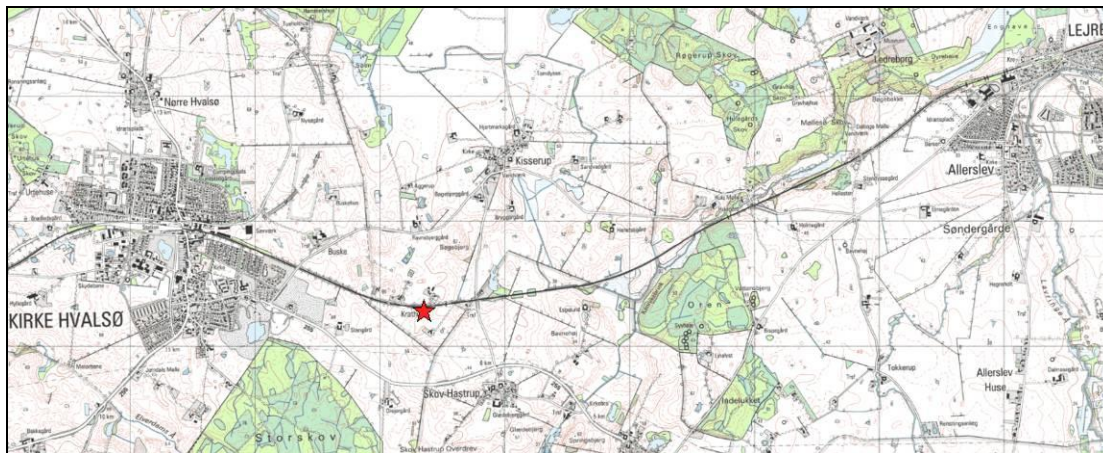

Under prøvegravningen fandt hvad vi tolkede som et toskibet langhus fra bondestenalderen. Huset er bevaret som en række af tre stolper. Det dateres på fund af et flintredskab (ildslagningssten) og på hustypologi. Huset ligger højt i landskabet, og terrænet skrånede mod sydøst. De tre stolpehuller svarer

til udgravningens A37, A40 og A52. Efter udgravning tolkes A40 og A52 som natur. "Husets" eksistens kan derfor ikke bevises. Den store, halvmåneformede grube (A19) tolkedes efter udgravning som en rodvælt.

Landskabet

Lokaliteten ligger ved Krathuse, øst for Hvalsø, og syd for jernbanen.

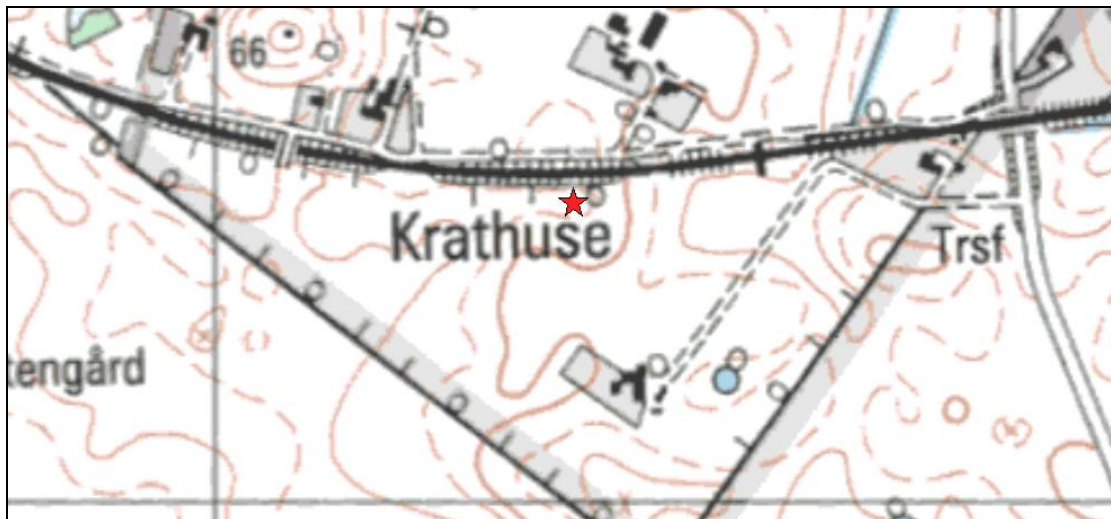
Lokaliteten afsat på firecentimeterskort. Se også større kort bagerst i rapporten.

Udgravningen afgrænses mod nord af jernbanen. Jernbanen ligger her flere meter under terræn, så indenfor baneterrænet er jord og arkæologiske levn bortgravet, og banegrøften er ganske bred, indtil 35 meter.

Området er landbrugsjord. I udgravningsperioden lå jorden brak. Intet tyder på, at området nogensinde har været meget hårdt pløjet.

Terrænet er kuperet, med flere bakketoppe. Lokaliteten ligger på den østligste af disse, højt i terrænet. I feltets syd- og nordende falder terrænet kraftigt. De arkæologiske levn er dermed begrænset til det nogenlunde flade område på bakketoppen. Vest for lokaliteten ligger flere bakketoppe, nogenlunde jævnhøje med lokaliteten, men ingen højere. Generelt stiger terrænet mod sydvest, mod Hvalsø. Mod øst falder terrænet mod Bryggervej, og øst for denne er der et stort, lavt, fladt område. Der er ingen vandhuller i det berørte område

Sydvest for det undersøgte areal ligger en fredet dysse (stednummer 020604-13) ved Stengård, og længere sydpå yderligere to fredede høje (020604-15 og -43) og en jættestue (-18) i Storskov/Valborup skov. Der er cirka 250 meter fra tracéet til Stengård, 500 meter fra tracéet til Storskoven. Ingen af disse monumenter er i dag synlige fra lokaliteten.

Lokaliteten afsat på Danmarks højdemodel og samme udsnit på firecentimeterskortet: jernbanen løber i en grav, der skærer sig igennem det højdedrag, hvorpå pladsen ligger.

Metode og dokumentation

Vi afrømmede overjorden med gravemaskine i næsten hele traceets brede. Det var nødvendigt at lægge jordbunkerne af langs siden af feltet, så det var ikke muligt at afrømme de sydligste cirka fem meter. I feltets vestende aflagde vi en del jord på et stort, anlægstomt område i feltet, langs dets nordside.

Vi afrensede fyldskifter med skovl, indridsede dem og markerede dem med bambuspinde. Efter muldafrømningen opmålte vi søgegrøfter og fyldskifter med GPS. Fladerne blev tegnet i hånden i målestok 1:50 på millimeterkvadreret folie.

Vi snittede 60 mulige anlæg med skovl og ske, og tegnede profilerne på folie i målestok 1:10. Disse beskrivelser er registreret i MUD, Museernes Udgravningsdatabase. Af disse er 33 identificeret som anlæg fra oldtiden, mens 27 snarere er natur eller recente forstyrrelser. Vi tog jordprøver af enkelte anlæg, primært gruber med synlige forekomster af trækul.

Metode: anlæggene er ridset ind og markeret med bambuspinde, og arkæologen snitter anlæg med skovl. Herefter skal profilerne tegnes på folie i skala 1:10.

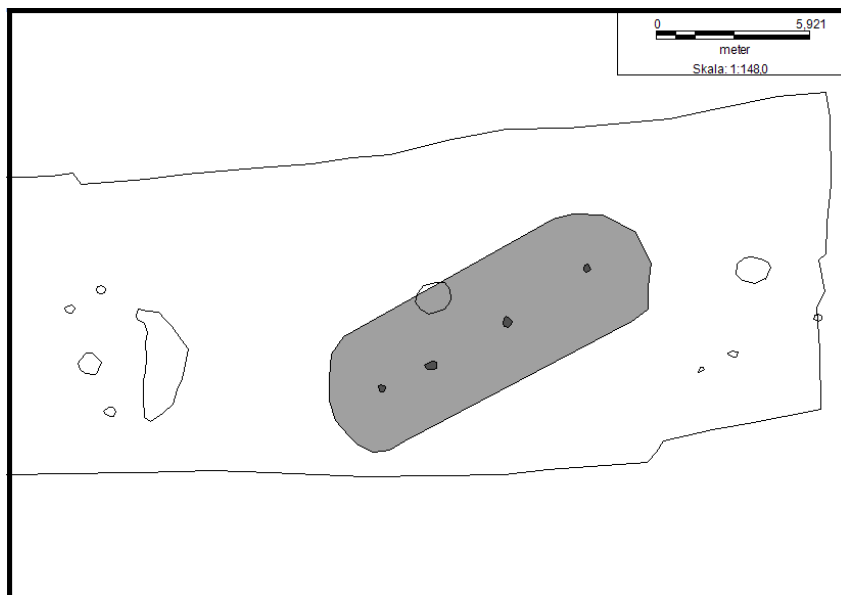
Eksempler på anlæg snittet og klar til tegning: stolpehul (A13), grube, (A15), bund af kogestensgrube (A54) og kogestensgrube (A53).

Resultater

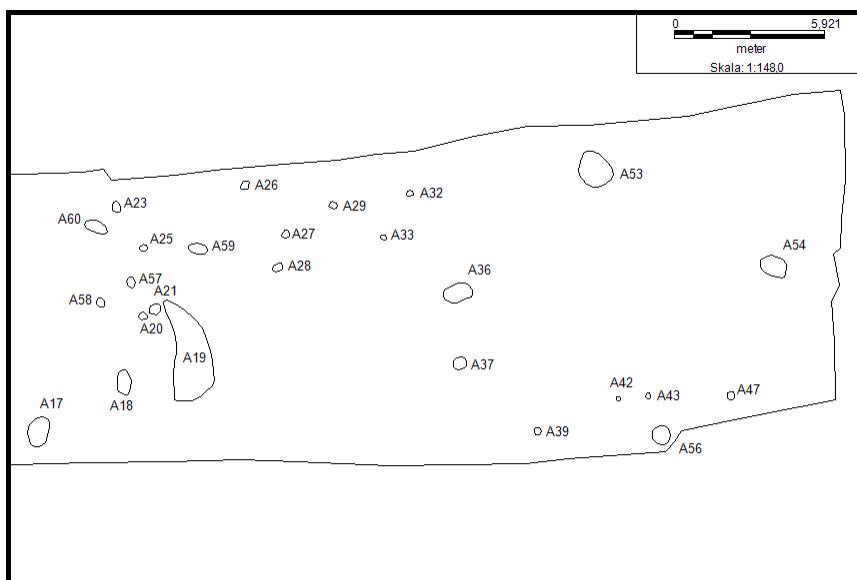
Udgravningen omfattede kun ét felt, der maksimalt målte 135 meter øst-vest gange 14 meter nord-syd (1510 m²). Det rummede i alt 33 erkendte anlæg, heraf 20 stolpehuller og 13 gruber.

Under prøvegravningen opdagede vi hvad vi dengang tolkede som tomten af et toskibet neolitisk hus, bestående af tre stolper. Udgravningen viste, at disse ikke var særligt ens, og meget dårligt bevaret. På baggrund af snittet tolkede vi

to af dem som natur. Et anlæg i nærheden var under prøvegravning tolket som en grube, men måtte efter udgravning omtolkes som en rodvælter. Det mulige neolitiske hus kunne altså ikke påvises sikkert i udgravningen. Hvis huset er en reel konstruktion, var det meget dårligt bevaret. Det er tænkeligt, at den struktur, vi observerede under prøvegravningen, er reel, men kun overlevede i få centimeters dybde. Dette er imidlertid spekulativt. Husets eksistens kan ikke bevises. Alligevel viser fundmaterialet, at der er neolitisk aktivitet i området.

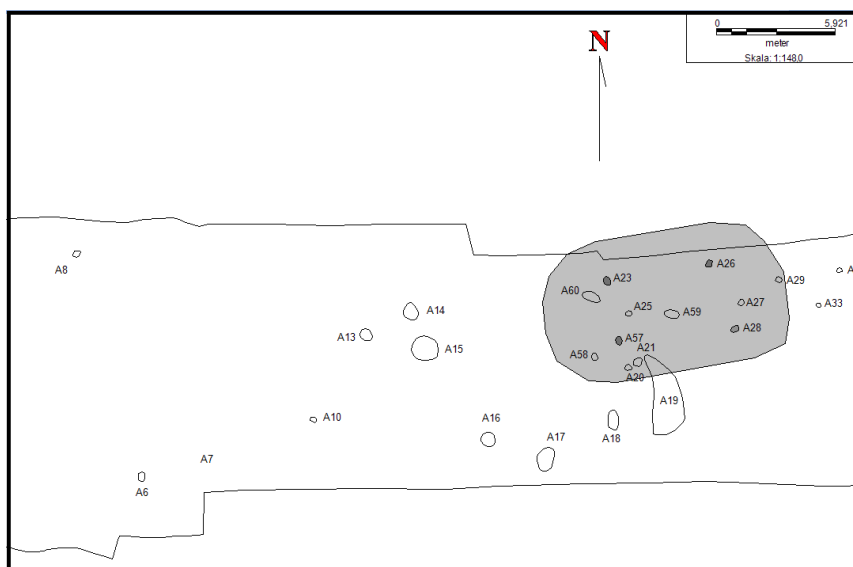
Sådan fremstod "stenalderhuset" efter prøvegravning...(med udgravningens feltgrænser indsat)

... og sådan fremstod samme område efter udgravning: gruben A36 i kanten af huset og stolpehul A37 overlevede undersøgelse, men de to stolpehuller nordøst for dette, og stolpehullet sydvest for måtte sløjfes.

Udgravningen afslørede fem kogestensgruber. Disse udgør ikke én sammenhængende koncentration. Der er op til 40 meter imellem dem. En tidligere undersøgelse lige nord for baneterrænet påviste også kogestensgruber, og den mest rimelige tolkning er, at alle disse er nogenlunde samtidige. Kogestensgruber er en type med en bred dateringsramme, fra ældre bronzealder til ældre jernalder (cirka

1800-1. f.v.t.) men deres typiske datering ligger i yngre bronzealder (1100-500 f.v.t.). Det er usædvanligt, at de ligger så højt i terrænet som her. Mere typisk ligger de lavt, nær vand.

Et muligt, men noget skævt treskibet hus i feltets nordkant.

I nordsiden af feltets østende fremkom en koncentration af udaterede stolpehuller, muligvis også fra bronzealder eller. Disse stolpehuller er alle overbevisende identificeret i snit, men de danner ikke nogen genkendelig struktur. A57 og A23 kunne være et stolpepar, og A28 og A26 kunne være et andet, men de to hører næppe sammen: afstanden fra A57 til A28 er 5,0 m, mens afstanden A23 til A26 er 5,6 m. Hvis dette er et hus, er det meget skævt. Stolpeparret A28-A26 kunne indgå i en konstruktion med A33 og en stolpe udenfor udgravningsgrænsen, men det er hypotetisk. Der er ingen tvivl om, at disse stolper repræsenterer aktivitet, men det er ikke lykkedes at påvise sammenhængende konstruktioner. I profilsnittene var A23, A25, A57 og A58 meget ens, med stærkt skrånende nordsider og mere lodrette sydsider, som om alle fire anlæg var gravet i samme arbejds gang, af en person, der stod syd for hullerne. Imidlertid kan disse fire huller umuligt indgå i samme regulære konstruktion. Hvis de er samtidige, er de ikke del af en regulær konstruktion, men af en mere irregulær aktivitet.

I feltets sydøsthjørne fremkom en koncentration af ganske små mulige anlæg, indledende tolket som stolpehuller. Ved snit viste mange af disse sig ganske overfladiske. Nogle af anlæggene er entydige stolpehuller men de indgår ikke i genkendelige strukturer.

Der er ingen påviselige relationer mellem stolpehuller og kogestensgruber. De kunne være samtidige, eller datere sig til forskellige perioder.

Området rummer dermed levn fra mindst to faser: neolitiske aktiviteter og kogestensgruber, sandsynligvis fra bronzealderen. Stolpehullerne kan repræsentere en tredje fase, muligvis jernalder. Der er tidligere fundet kogestensgruber syd for banen, så kogestensgruberne er del af et større felt, der oprindeligt strakte sig tværs over den senere banestrækning. Flere stolpehuller i samme område kan være samtidige med kogestensgruberne, men kan ikke tolkes som del af nogen sammenhængende konstruktioner.

Undersøgelsens perspektiver

Området er ikke truet af nutidige aktiviteter. Det lokale landbrug er ekstensivt og udover banearbejdet er der ikke planer om byggeri eller anlægsarbejde i området. Det er ganske sandsynligt, at der er spor fra oldtiden på flere af de omgivende højdedrag, både nord og syd for banen, men da disse spor ikke er truet, kræver de ikke arkæologiske indgreb. Både kogestensgruberne og det lille hus kan være del af lokaliteter, der oprindeligt har strakt sig tværs over bakketoppen, og senere er gennemskåret af banen, men det er ikke muligt i dag, at undersøge de spor, der allerede er ødelagt af det oprindelige banearbejde. Der er derfor ikke behov for flere undersøgelser på nuværende tidspunkt.

Udgravningens data

Arbejdet i forbindelse med baneudvidelsen er omfattet af en sær aftale, hvorfor budgetter alene skal gennemses, ikke godkendes, af Kulturstyrelsen. Det af Roskilde Museum udarbejdede udgravningsbudget på kr. 232.488,61 blev gennemset af Kulturstyrelsen i skrivelse af 4./1. 2012 og efterfølgende accepteret af bygherre pr. mail af 24./2. 2012. Sagens omkostninger blev i henhold til museumslovens § 26 stk. 2 og § 27 stk. 4 afholdt af bygherren: Banedanmark. Sagens korrespondancer og originaldokumentation opbevares på Roskilde Museum under j.nr. ROM 2938 Krathuse. Udgravningen påbegyndtes mandag 4./3. 2012 og afsluttedes 13./3. 2012.

Ansvar for den arkæologiske undersøgelse påhviler Roskilde Museum ved arkæolog Ole Thirup Kastholm. Daglig udgravningsleder og beretningsansvarlig var undertegnede, arkæolog Bo Jensen. Udgravningen udførtes af undertegnede med assistance af arkæolog cand. mag. Matthias Søndergaard og arkæolog mag. art. Nikolaj Wiuff Kristensen. Muldafrømningen blev gennemført med en 45 tons gravmaskine fra firmaet Gorm Hansen og Søn. Skurmateriel blev leveret af GSV Materieludlejning A/S, Ishøj.

Dataliste

Gravningen er registreret hos Roskilde Museum og hos Kulturstyrelsen som ROM 2937. Roskilde Museum opbevarer beretningen, alle oldsager og al original dokumentation. Alle fund-, anlægs-, tegnings- og fotolister findes i MUD, museernes udgravningsdatabase

Litteratur

For en introduktion til forhistorisk tid, se O. Olsen (red) 2002 "Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie", bind 1, "I begyndelsen: fra de ældste tider til cirka 200 f.kr." (ved Jørgen Jensen) og bind 2, "Danernes land: fra cirka 200 f.kr. til cirka 700 e.kr." (ved Lotte Hedeager), Gyldendal og Politiken, København. Kogestensgruber er diskuteret udtømmende i L. Gustafsson et al. (red.), "De gåtefulle kokegroperne: kokegropseminariet 31. november 2001", Kulturhistorisk museum, Oslo, 2005, og i V. Buckley 1990: "Burnt offerings: international contributions to burnt mound archaeology", Wordwell, Dublin. Treskibede huse er diskuteret i J. Jensen: "Danmarks oldtid: ældre jernalder 500 f.kr.-400.e.kr.", Gyldendal, København, og i P. Ethelberg (red.) 2003: "Det sønderjyske landbrugs historie".

Tidstavle

År	Periode		
1500	Nyere tid	Nyere tid	
	Middelalder	Middelalder	
1050	Vikingetid	Yngre jernalder	
900			
775/800	Germansk jernalder	Ældre jernalder	
530			
375	Romersk jernalder	Ældre jernalder	
160			
Kr.f.	Førromersk jernalder	Ældre jernalder	
500	Yngre bronzealder	Bronzealder	
			VI
1000	Ældre bronzealder	Bronzealder	
			V
			IV
			III
1700	Senneolitikum	Yngre stenalder	
			I
2400	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/	Yngre stenalder	
2800	Mellemneolitikum B		
	Tragtbægerkultur/ Mellemneolitikum A		
3200	Tragtbægerkultur/ Tidlig neolitikum	Ældre stenalder	
3900	Ertebøllekultur		
5400	Kongemosekultur	Ældre stenalder	
6800	Maglemosekultur		
9000	Ahrensburgkultur		
10.000	Brommekultur		
11.500	Federmesserkultur		
12.000	Hamburgkultur		

Hus?

Kogestensgruber

Udgravningen indsat på firecentimeterskort

